

Уразова Г.О.
*асистент кафедри
цивільного права № 1
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого*

Urazova A.A.
*assistant of Department
of Civil Law № 1 Yaroslav
Mudryi National Law
University*

ПРАВО НА ВИХІД З ГОСПОДАРЬСЬКОГО ТОВАРИСТВА

УДК 347.191.5

П. 3 ч. 1 ст. 116 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачено право учасників господарського товариства вийти у встановленому порядку з товариства. Для його здійснення не вимагається згода інших учасників або самого господарського товариства. Існування на законодавчому рівні такого права викликає чимало дискусій серед вчених у зв'язку з тим, що його здійснення учасниками господарських товариств має не тільки позитивні, а й негативні аспекти, які на практиці обумовлюють численні судові спори.

У цивілістиці окремі питання права на вихід з господарського товариства аналізувалися такими вченими, як: Г. Є. Авілов [4], Е. О. Суханов [5], С. Ю. Філіппова [2], R. C. Clark [7], P. G. Mahoney [10], D. K. Moll [11], Muller K. J. [13] та ін. Деякі аспекти досі залишаються дискусійними, зокрема необхідність існування на законодавчому рівні права учасника на вільний вихід з господарського товариства, розширення або звуження законодавчо передбаченого переліку підстав необхідних для здійснення обмеженого права на вихід з господарського товариства. Це зумовило написання цієї статті з метою розгляду права учасника (акціонера) на вихід з господарського товариства крізь призму вищезазначених питань з орієнтацією на законодавство та доктрину зарубіжних країн та, як наслідок, вирішення труднощів, що виникають у правозастосовній діяльності.

У законодавстві України, залежно від підстав, необхідних для реалізації такого права, є два види виходу учасника з товариства: а) вільний та б) обмежений.

Право учасника на вільний вихід з господарського товариства характеризується тим, що: а) підстави виходу учасника з товариства не мають правового значення; б) воно нічим не обмежене (окрім обов'язку завчасно повідомити товариство про свій вихід). Верховний Суд України у п. 28 ПП ВСУ «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» вказав

на те, що положення установчих документів, які обмежують чи забороняють право на вихід учасника з товариства, є незаконними [1]; в) учасник може здійснити його у будь-який час за власним бажанням або ніколи не скористатися ним. Право на вільний вихід мають учасники повного товариства, яке було створене на невизначений строк (ч. 1 ст. 126 ЦК України), повні учасники командитного товариства (ч. 1 ст. 135 ЦК України), учасники товариства з обмеженою відповідальністю (ч. 1 ст. 148 ЦК України).

Серед науковців не припиняється дискусія щодо необхідності існування законодавчо необмеженого права на вихід учасника з господарського товариства. Одні вважають, що в разі скасування чи обмеження права виходу учасника із товариства частка в капіталі товариства, будучи формально оборотоздатним об'єктом цивільних прав, вільно на ринку не обертається і тому учасник може не мати реальних можливостей припинити свою участь в товаристві за допомогою її продажу, тоді як право на вихід є своєрідним механізмом захисту прав міноритарних учасників від прийняття свідомо не вигідних для них рішень мажоритарними учасниками [2, с. 162 – 163]. Інші наголошують на тому, що таке право може призвести до: а) ліквідації або навіть банкрутства товариства, оскільки воно у будь-який час може позбутися всіх своїх активів та б) порушення прав кредиторів [3, с. 91 – 92; 4, с. 192]. Є. О. Суханов зауважує, що практика свідчить про невдалість законодавчого рішення в частині надання необмеженого права виходу; також автор звертає увагу на те, що можливість вільного виходу учасника з товариства не передбачена ні континентальними порядками (зокрема, у німецькому праві це можливо лише за наявності поважних причин), ні модельним законом СНД [5, с. 47].

Погоджуючись з останньою точкою зору, необхідно зазначити, що право на вільний вихід з товариства може негативно впливати на його економічне становище, оскільки дозволяє учаснику одержати вартість частини майна, пропорційну його частці в статутному капіталі товариства, за рахунок товариства, а не через відчуження частки. Вважаємо, що переважним способом виходу з товариства має бути продаж частки іншим учасникам або третім особам. У випадку неможливості відчуження частки з різних обставин (наприклад, якщо статутом заборонено відчужувати частку на користь третьої особи, а інші учасники відмовилися від її придбання, або вимагається згода на відчуження третій особі, а така згода відсутня, або у разі неліквідності частки та ін.) учасник може здійснити своє право на вихід з товариства через вимогу викупу частки товариством. Щодо існування права на вільний вихід, то це питання має

вирішуватися учасниками (засновниками) товариства в його установчих документах.

Право на обмежений вихід учасника з господарського товариства може бути реалізоване тільки за наявності певних підстав і з додержанням встановленої процедури. Так, учасники повного товариства, що засноване на певний строк, можуть здійснити своє право на вихід з нього лише за наявності поважних причин (абз. 2 ч. 1 ст. 126 ЦК України). Останні законодавством не передбачені, тому мають бути визначені в засновницькому договорі. Вкладники командитного товариства – після закінчення фінансового року (п. 6 ч. 2 ст. 137 ЦК України).

Акціонери (власники простих та привілейованих акцій) мають право реалізувати своє право виходу з акціонерного товариства шляхом вимоги здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій (ст. 68 ЗУ «Про акціонерні товариства» [6]). При цьому необхідно а) додержання визначеної в законі процедури (акціонер має зареєструватися для участі у загальних зборах та голосувати проти прийняття загальними зборами певного рішення) та б) наявність однієї з передбаченої законом підстави. Зокрема, це: 1) злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу товариства; 2) вчинення товариством значного правочину; 3) зміну розміру статутного капіталу; 4) внесення змін до статуту товариства, якими передбачається розміщення привілейованих акцій нового класу, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації акціонерного товариства; 5) розширення обсягу прав акціонерів – власників розміщених привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації акціонерного товариства. Перелік підстав, за наявності яких акціонери можуть здійснити свою вимогу викупити акції, є вичерпним, оскільки в ч. 3 ст. 68 ЗУ «Про акціонерні товариства» зазначається, що обов'язок викупити належні акціонерів акції виникає у акціонерного товариства лише у випадках передбачених в цій статті.

Останнім часом у науковій літературі обговорюється питання щодо розширення законодавчо передбаченого переліку таких підстав. Так, зазначається, що окрім злиття товариств та зміни установчих документів, існує багато корпоративних дій, які також змінюють розподіл ризиків в бізнесі, створюють загрозу несправедливості по відношенню до акціонерів або являють собою можливі невдалі бізнес-рішення, але при цьому не надають підстави для заяви вимоги про викуп акцій. Однак це свідчить лише про непослідовність законодавця, який має або повністю скасувати це право, або розширити його за рахунок інших підстав [7, с. 446]. У

якості останніх пропонуються такі: а) зміна обсягу прав учасників (на управління, отримання прибутку); б) зміна персонального складу учасників; в) зміна рішень, що стосуються діяльності товариства (зміна місцезнаходження, зміна роду діяльності та ін.) [8, с. 56].

Інші вчені, навпаки, вважають, що необхідно ввести обмеження на здійснення товариством обов'язкового викупу акцій, оскільки такий викуп може призвести до неплатоспроможності товариства або до того, що розмір чистих активів товариства стане меншим зареєстрованого розміру статутного капіталу, що може мати наслідком його ліквідацію [9, с. 10].

Вважаємо, що питання стосовно розширення переліку підстав, за наявності яких акціонери зможуть реалізувати своє право на вихід, повинно вирішуватися засновниками акціонерного товариства з врегулюванням його в статуті. При цьому підстави, що визначені у ст. 68 ЗУ «Про акціонерні товариства», мають бути обов'язковими, незалежно від наявності інших підстав або неврегулювання їх у статуті товариства. Щодо введення обмеження обов'язкового викупу акцій акціонерним товариством, вважаємо, що це може призвести до неможливості здійснення і без того обмеженого права акціонерів на вихід.

В англосаксонській та романо-германській правових системах існує тільки обмежене право виходу шляхом викупу акцій (частки) товариством на вимогу учасника. Зокрема, серед вчених США поширеною є думка, що у разі злиття або вчинення аналогічного правочину юридична особа набуває зовсім інші активи і ризики ніж ті, у які акціонери інвестували свої внески, тому акціонерам має бути дозволено відмовитися від продовження участі в товаристві [10, с. 8 – 9]. Також зазначається на те, що право акціонера вимагати викупу акцій є засобом: а) захисту від дій мажоритарія, оскільки не дозволяє останньому отримати повний контроль над компанією шляхом скупки акцій, що залишилися за заниженою ціною, а також б) контролю за діями менеджменту, який при прийнятті тих чи інших управлінських рішень знаходиться під загрозою того, що акціонери можуть вимагати викупити свої акції, якщо ці рішення не відповідають їх інтересам [7, с. 445; 10, с. 9].

Особливу значущість вимога викупу акцій має для міноритарних акціонерів закритих корпорацій, оскільки в разі її відсутності в установчих документах, акціонери фактично позбавляються можливості виходу з такої корпорації. Тому в законодавстві США передбачено право акціонера розпустити корпорацію і право виходу з корпорації. У цивілістиці наголошується на тому, що право виходу для учасників будь-якої компанії дозволяє їм висувати вимогу її ліквідації та повертати собі інвестоване

майно і прибуток. Важливо, що за відсутності права на вихід капітал міноритаріїв фактично опиняється «запертим» в компанії і може бути використаний мажоритарними акціонерами так, як вони вважатимуть за потрібне. Тому наявність права виходу може бути «ефективною конфіскацією» майна меншості у випадку незгоди з політикою більшості [11, с. 896, 898].

В англійському праві право виходу з товариства шляхом викупу акцій реалізується у судовому порядку. Суд за заявою акціонера (-ів), переконавшись в тому, що інтереси меншості притискаються, може зобов'язати більшість або акціонерну компанію в цілому викупити акції у них на встановлених судом умовах [12, с. 323, 382].

За німецькою правовою доктриною право виходу шляхом викупу акцій (частки) надається у разі: а) неможливості продажу частки в уставному капіталі або акцій; б) реорганізації товариства [13, с. 130]. В обґрунтування останнього випадку німецькі вчені зауважують, що, по-перше, внаслідок злиття або приєднання товариства, що передає все своє майно, права та обов'язки, припиняє своє існування, а його акціонери отримують акції іншого товариства, в якому може бути інша структура управління, інші права, нове або приймаюче товариство може бути обтяжене зобов'язаннями. По-друге, інтерес міноритарних акціонерів може бути істотно порушений, оскільки внаслідок реорганізації їх частка в статутному капіталі нового або приймаючого товариства може зменшитися, і вони не зможуть практично ніяк впливати на прийняття рішень [14, с. 51].

Таким чином, зарубіжний досвід свідчить про те, що право на вихід з товариства шляхом викупу акцій (частки) забезпечує: а) захист інтересів міноритарних акціонерів у випадку невігідної для них політики товариства та акціонерів у разі реорганізації товариства або неможливості продажу акцій; б) контроль за діями менеджменту, який стримує останніх від прийняття рішень, що нехтують інтересами міноритарних акціонерів.

1. *Postanova Plenumu VSU "Pro praktyku rozgliadu sudamy korporatyvnykh sporiv"* [Adjudication Plenum of the Supreme Court of Ukraine "On the practice of courts consideration of corporate disputes"] (2008 october, 24, № 13) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08/> [in Ukrainian].
2. *Filippova S.Yu. (2009). Korporatyvnyi konflikt: vozmzhnosti pravovogo vplianiia* [Corporate Conflict: Legal Opportunity Impact]. Moscow: The Russian academy of jurisprudence [in Russian].

3. Sukhanov E.A. (1997) *Aksionernye obshchestva i drugie yuridicheskie litsa v novom grazhdanskom zakonodatelstve* [Join-stock company and others legal entity in new civil legislation]. *Khoziaistvo i pravo – Economy and law*, 1, 90-100 [in Russia].
4. Avylov G.E. (1998) *Khoziaistvennie tovarishchestva i obshchestva v grazhdanscom kodekse Rossii* [Economic association and company in civil code of Russia]. O.L. Makovskii (Eds), *grazhdanskii kodeks Rossii. Problemi. Teoriia. Praktika – Civil code of Russia. Problems. Theory. Practice: Collection to the memory of Khokhlova S.A.* (pp 176-202). Moscow: International centre of finances and economic development [in Russia].
5. Sukhanov E.A.(1998) *Zakon ob obshchestvakh s ogranichenoi otvetstvennoctiu* [Law at limited partnership]. *Khoziaistvo i pravo – Economy and law*, 5, 38-47[in Russia].
6. *Zakon Ukrainy pro aksionerni tovaristva vid 17.09. 2008 roku № 514-VI* [Joint-stock company: Law of Ukraine from 17.09.2008 № 514-VI] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17> [in Ukranian].
7. Clark R. C. (1986) *Corporate Law*. Boston [in USA].
8. Kuznetsov A.A. (2011) *vikhod uchastnika iz khoziaictvennogo obshchestva kak sposob zashchiti prav I zakonnikh interesov* [Withdrawal partner from economic company as protective device right and legitimate interest] *Vestnik grazhdanskogo prava – Bulletin of Civil Law*, 5, 31-63.
9. Krupskaya E.V. *Obiazatel'nii vikup aksii: praktika v plenu kolizii* [Compulsory redemption of shares: Practice in captivity collision] www.commerciallaw.com.ua. Retrieved from: <http://www.commerciallaw.com.ua/attachments/article/301/krupska.pdf>
10. Mahoney P. G., Weinstein M. I. (1999) *The Appraisal Remedy and Merger Premiums* USC CLEO Research Paper, 99, 1- 46 [in England].
11. Moll D. K. (2005) *Minority Oppression & The Limited Liability Company: Learning (or not) from Close Corporation History*. *Wake Forest Law Review*, 40, 890 – 898.
12. Charles J. (1958) *Basics of company law*. Washington [in USA].
13. Muller K. J. (2009) *The GMBH: A Guide to the German Limited Liability Company*. Munchen: Verlag C. H. Beck [in Germany].
14. Aitkulov T.D. (2002) *Nekotorie aspekti pravovogo regulirovaniia sliianii I prisoedinenii akhcionernikh obshchestv v prave Rossiiskoi Federachii I FRG* [Some aspects of legal regulation of mergers and acquisitions of joint stock companies in the Law of the Russian Federation and the Federal

Republic of Germany]. Aktualnie problem grazhdanskogo prava – Actual problems of civil rights, 4,432 [in Russia].

Уразова Г. О. Право на вихід з господарського товариства

У статті проаналізовано право учасника на вихід з господарського товариства. Вказується, що в законодавстві України існує два види виходу: вільний та обмежений. Аналізуються ознаки таких видів виходу з господарського товариства. Вказується на те, що право на вільний вихід з товариства може негативно впливати на його економічне становище, тому пропонується вихід з товариства шляхом продажу частки іншим учасникам або третім особам. Розглядається питання щодо розширення законодавчо передбаченого переліку підстав необхідних для здійснення права на обмежений вихід. Зроблено висновок, що питання стосовно розширення переліку підстав, за наявності яких акціонери зможуть реалізувати своє право на вихід, повинно вирішуватися засновниками акціонерного товариства з врегулюванням його в статуті. Зазначається, що в зарубіжних країнах існує тільки обмежене право виходу з господарського товариства шляхом вимоги учасника (акціонера) викупу акцій (частки).

Ключові слова: право на вихід, господарське товариство, обмеження права на вихід, обов'язковий викуп акцій, продаж частки, захист інтересів міноритарних акціонерів

Уразова А.А. Право на выход из хозяйственного общества

В статье проанализировано право участника на выход из хозяйственного общества. Указывается, что в законодательстве Украины существует два вида выхода: свободный и ограниченный, анализируются их признаки. Указывается на то, что право на свободный выход из общества может негативно влиять на его экономическое положение, поэтому предлагается выход из общества путем продажи доли другим участникам или третьим лицам. Рассматривается вопрос о расширении законодательно предусмотренного перечня оснований необходимых для осуществления права на ограниченный выход. Сделан вывод, что вопрос о расширении перечня оснований, при наличии которых акционеры смогут реализовать свое право на выход, должен решаться учредителями акционерного общества с урегулированием его в уставе. Отмечается, что в зарубежных странах существует только ограниченное право выхода из хозяйственного общества путем требования участника (акционера) выкупа акций (доли).

Ключевые слова: право на выход, хозяйственное общество, ограничение права на выход, обязательный выкуп акций, продажа доли, защита интересов міноритарных акціонерів

Urazova A. A. The right to withdraw from economical company

The article analyzes the right of the participant to withdraw from the economical company. It is claimed that in the legislation of Ukraine there are two types of withdraw: free and limited, analyzing their characteristics. It is pointed out that the right to free withdraw of company may adversely affect its economic situation, it is therefore proposed a way to withdraw from the company through the sale of shares to

other parties or third parties. The question of expanding the list of grounds provided by law needs to implement the right to limit withdraw. It was concluded that the issue of expanding the list of grounds under which shareholders can exercise their right of withdrawal, has to be decided by the founders of the company to the settlement in its charter. It is noted that in other countries there is only the limited right to withdraw from the business association by requiring member (shareholder) redemption of shares.

Keywords: right to withdraw, economical company, the limitation of the right to withdraw, mandatory redemption of shares, sale of shares, the protection of the interests of minority shareholders